

пляжного волейболу серед осіб з порушеннями слуху. Студентка факультету фізичного виховання Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка Антонюк Вікторія в 2020 році виборола друге місце на Чемпіонаті України з пляжного волейболу серед осіб з порушеннями слуху, а в 2021 році здобула бронзу. Її напарниця – член національної збірної України, майстер спорту України міжнародного класу Яцькова Софія стала срібною призеркою чемпіонату світу з пляжного волейболу серед осіб з порушеннями слуху. Є успіхи і досягнення в пляжному волейболі серед чоловічих команд. Студент факультету фізичного виховання Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка Гладир Дмитро (тренер Олена Сопотницька) - бронзовий призер Чемпіонату України 2021 серед юніорів віком до 21 року, срібний призер Чемпіонату Світу з пляжного волейболу серед школярів у 2019 році.

Оскільки головна мета фізичного виховання – ефективне оздоровлення й вирішення найважливіших завдань всебічного розвитку особистості, тому доцільно розвивати, популяризувати пляжний волейбол в м.Тернополі та області з метою зміцнення здоров'я підрастаючого покоління, формування навичок здорового способу життя та позитивного ставлення до фізичної культури та спорту, забезпечення високої працездатності протягом життя, прагнення до активної рухової діяльності та залучення учнів до самостійних занять фізичною культурою й занять у спортивних секціях.

Список літератури.

1. Варіативний модуль «Пляжний волейбол» : навч.-метод. посіб. / Ю.В. Зайцева, І.В. Тараненко; за редакцією Ю.В. Зайцевої. – Полтава : Видавець Шевченко Р.В., 2018. 66 с.

2. Методичні рекомендації до самостійного вивчення навчальної дисципліни «Фізичне виховання» за темою «Волейбол» для студентів спортивних секцій та груп спортивного вдосконалення з волейболу / О.П.Підгурська, Л.А.Петрук, А.М.Пасевич – Рівне: НУВГП, 2017. 31с.

Шандригось В.І., <https://orcid.org/0000-0002-1511-4559>

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ВІЛЬНОЇ ТА ГРЕКО-РИМСЬКОЇ БОРТЬБИ НА ФАКУЛЬТЕТІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

**Тернопільський національний педагогічний університет
ім. В.Гнатюка**

Анотації. У статті аналізується історія розвитку спортивних видів боротьби на факультеті фізичного виховання Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Наведені результати виступів студентів студентів-спортсменів в особистому і

командному заліку на змаганнях різного рангу. Окреслено перспективи подальшого розвитку спортивної боротьби в університеті.

Annotation. The article analyzes the history of the development of wrestling at the Faculty of Physical Education, Ternopil National Pedagogical University. V. Hnatyuk. The results of performances of student-athlete students in individual and team competitions at competitions of various ranks are given. Prospects for further development of wrestling at the university are outlined.

Спортивна підготовленість є складовою професійної педагогічної діяльності майбутнього фахівця з фізичної культури і спорту. За час існування факультету фізичного виховання створилась певна система і традиції підвищення спортивної майстерності студентів, підготовки команд і спортсменів до участі в змаганнях різного рівня з окремих видів спорту. У цьому напрямку організовані заняття груп спортивно-педагогічного вдосконалення (раніше підвищення спортивної майстерності) студентів з видів спорту.

Цими заняттями охоплені понад 200 студентів факультету фізичного виховання. Навчально-тренувальні заняття проводять досвідчені викладачі. Факультет тісно співпрацює зі спортивними школами, товариствами і клубами міста та області. Чимало студентів високої спортивної кваліфікації тренується у спортивних клубах міста, які створюють їм усі умови для росту спортивних результатів і участі в змаганнях всеукраїнського і міжнародного рівнів. Поряд з навчально-тренувальними заняттями студенти факультету беруть участь у численних університетських спортивно-масових заходах. Більшість з них є традиційними [1, 3, 8, 9].

Починаючи із 70-х рр. на базі вузу формувались збірні команди Тернопільської області з вільної і греко-римської боротьби.

У командному заліку збірна команда **з класичної боротьби** була чемпіоном першості педвузів УРСР 1977-1978 рр., а у 1980 р. – чемпіоном спортивних клубів ВНЗ УРСР. У 1981 р. – призери першості педвузів УРСР. В 1984 р. команда борців класичного стилю виборола III місце, а у 1985 р. – II місце у республіканських вузівських змаганнях [3, 9].

У 1996 р. команда з вільної боротьби здобула бронзові нагороди чемпіонату України серед студентської молоді (у складі команди боролись: Лобас Ігор, Сисак Володимир, Омелянчук Руслан, Шандригось Віктор, Козир Олександр, Трач Борис; тренери: Руденко В.І., Ігнатенко В.М.).

Збірна команда з греко-римської боротьби (тренер доц. Корнієнко С.М.) була призером VII Всеукраїнської літньої універсиади у командній першості (м. Черкаси, 2005), неодноразовим призером всеукраїнських та міжнародних турнірів.

У 2007 році студенти Лозинський Іван та Гречук Оксана стали призерами VIII літньої Універсиади України з вільної боротьби [3].

На Чемпіонат України серед студентів 2008 р. збірна команда університету з вільної боротьби посіла II місце серед ВНЗ України. В особистому залку відзначились Березовський Ярослав (II м.), Шкрибайло Назар (II м.), Гречук Оксана (II м.), Кривий Дмитро (III м.), Кривий Микола (III м.), Воротнюк Руслан (III м.).

На змаганнях XI літньої Універсиади України з вільної та греко-римської боротьби команда ТНПУ посіла 6 місце в загальному заліку і 2 місце серед ВНЗ II групи. В особистому заліку призером став Сергій Басюк.

На змаганнях XIII літньої Універсиади України з греко-римської боротьби 2017 р. відзначився студент факультету фізичного виховання Адамшин Віталій, який завоював бронзову нагороду у ваговій категорій до 130 кг. Ще один студент Богдан Бевх у впертій боротьбі поступився у бронзовому фіналі, посівши 5-те місце у ваговій категорії до 74 кг.

За результатами командної боротьби збірна університету посіла 2-ге місце серед факультетів фізичного виховання педагогічних ВНЗ. У командному заліку серед областей збірна команда Тернопільської області укомплектована студентами Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка і спортсменами з Тернопільського національного економічного університету посіла третю сходинку п'єдесталу, поступившись сильним командам господарів змагань та Харків'янам, проте, випередивши не менш сильні команди з Києва і Запоріжжя.

Серед найвідоміших вихованців боротьби випускники факультету [2, 3, 4]:

Новохатько Володимир – МСМК СРСР (1967); чемпіон Європи (1968); чемпіон СРСР (1967); 4-разовий чемпіон України; багаторазовий переможець міжнародних турнірів з греко-римської боротьби. Заслужений тренер України (1999). Підготував 6 майстрів спорту міжнародного класу, понад 20 майстрів спорту України;

Дем'яний Василь – МС СРСР (1966); срібний призер чемпіонату СРСР (1969); 6-разовий чемпіон України; переможець міжнародного турніру;

Каратаєв Володимир – МСМК СРСР (1974); 4-разовий чемпіон України; бронзовий призер VII Спартакіади народів СРСР (1979); срібний призер чемпіонату СРСР (1978); переможець юніорської першості СРСР (1975); срібний призер юніорської першості Європи; багаторазовий переможець міжнародних турнірів; бронзовий призер чемпіонату світу серед ветеранів з греко-римської боротьби;

Лосев Анатолій – МС СРСР; призер V та VI Спартакіади народів СРСР (1971, 1975); 7-разовий чемпіон України; володар Кубка Європейських чемпіонів (1972); багаторазовий переможець і призер міжнародних турнірів з греко-римської боротьби. Заслужений тренер України (2003). Перший тренер дворазового призера чемпіонатів Європи (2003, 2007), МСУМК Сурена Геворкяна;

Міхеєв Анатолій – МСМК СРСР (1977); 3-разовий чемпіон України; срібний призер чемпіонату СРСР (1977); багаторазовий переможець і призер міжнародних турнірів з греко-римської боротьби;

Ельчанінов Анатолій – МСМК СРСР (1981); чемпіон СРСР (1979); володар Кубку світу (1981); багаторазовий чемпіон України;

Губ'як Анатолій – МС СРСР; срібний призер юнацької першості СРСР (1975-1976); переможець юніорської першості СРСР (1979); неодноразовий чемпіон ЦР ДСТ «Спартак»; багаторазовий призер чемпіонатів України; переможець міжнародного юніорського турніру;

Варибрус Юрій – МС СРСР (1978); 4 м. чемпіонату СРСР (1984); чемпіон і неодноразовий призер чемпіонатів України; срібний призер міжнародного турніру;

Баламутов Олег – МСМК СРСР (1988); переможець молодіжної першості світу (1988); чемпіон СНД, володар кубку СРСР (1991); багаторазовий чемпіон і призер чемпіонатів України; 5 місце на чемпіонаті Європи (1993); багаторазовий переможець і призер міжнародних турнірів з греко-римської боротьби. Підготував призера першості світу серед молоді, понад 20 майстрів спорту України;

Комендант Олег – МСУМК; володар Кубку світу (1994); 5-разовий чемпіон України; срібний призер юніорської першості СРСР (1990); багаторазовий переможець і призер міжнародних турнірів з греко-римської боротьби; учасник Олімпійських ігор в Атланті (1996);

Балабанов Володимир – МС СРСР; 3-разовий чемпіон України; призер чемпіонату СРСР; багаторазовий переможець і призер міжнародних турнірів з греко-римської боротьби;

Боровков Михайло – МС СРСР; 6-разовий чемпіон України; багаторазовий переможець і призер всеукраїнських і міжнародних турнірів з вільної боротьби;

Баришев Володимир – МС СРСР (1962); 5-разовий призер чемпіонатів України, 8-разовий чемпіон ЦР ДСТ «Спартак» з вільної боротьби;

Хом'яченко Віктор – МСУМК (2004); багаторазовий призер чемпіонатів України; призер першості світу; багаторазовий переможець і призер міжнародних турнірів; чемпіон Універсиади України з греко-римської боротьби;

Михно Петро – МС України (1992); учасник першостей світу і Європи; переможець першості СНД серед юніорів (1992); переможець I молодіжних ігор України (1994); срібний призер першості СРСР серед юнаків (1990); переможець і призер міжнародних турнірів з вільної боротьби;

Шафранський Олександр – МС України (1996); срібний призер першості світу серед юнаків (1993); багаторазовий переможець першостей України; багаторазовий переможець і призер міжнародних турнірів з вільної боротьби;

Король Євген – МС України (1999); бронзовий призер першості світу серед юнаків (1999); бронзовий призер V літньої Універсиади України (2001); переможець і призер міжнародних турнірів з вільної боротьби;

Міхєєв Олександр – МС України (1995); багаторазовий переможець та призер першостей і чемпіонатів України; призер Кубку України; призер першості світу серед юнаків; багаторазовий переможець і призер міжнародних турнірів; чемпіон IV, V літньої Універсиади України з греко-римської боротьби;

Глушков Михайло – МС України (1997); багаторазовий переможець і призер першостей України; багаторазовий переможець і призер міжнародних турнірів; чемпіон IV, V літньої Універсиади України з греко-римської боротьби.

Ісрафілов Руслан – МС України, срібний призер Кубку Європи з греко-римської боротьби (2016).

Адамішин Віталій – МС України, срібний призер чемпіонату Європи з панкратіону (2016).

Белоцький Олександр – МС України, неодноразовий переможець і призер чемпіонатів України і міжнародних турнірів з греко-римської боротьби, учасник Кубку світу (2018).

Коржан Максим – МС України, двічі бронзовий призер чемпіонату Європи з вільної боротьби серед юніорів.

Дзігасов Зелімхан – МС України, бронзовий призер чемпіонату світу серед військовослужбовців, неодноразовий переможець і призер чемпіонатів України і міжнародних турнірів з греко-римської боротьби.

Коляденко Ірина – ЗМС України, бронзова призерка Олімпійських ігор у Токіо з вільної боротьби, чемпіонка Європи (2021), срібна призерка чемпіонату світу (2019).

Кучмій Микола – МСУМК, бронзовий призер чемпіонату світу (2020), бронзовий призер чемпіонату Європи (2020) і Європейських ігор (2019), багаторазовий чемпіон України і міжнародних турнірів з греко-римської боротьби.

На факультеті у різні роки також навчались МСМК з греко-римської боротьби: Мазур Олексій, Короленко Артем, Ліщинський Віталій; МС з вільної і греко-римської боротьби: Амерханов Ахметхан, Вдовін Вадим (МС з греко-римської боротьби і футболу), Голос Ілля, Шкарупа Леонід, Хельбін Валерій, Ракаєв Володимир, Назарчук Віталій, Ігнатенко Віталій, Наумов Сергій, Ігнатенко Василь, Іванов Сергій, Січка А., Цимбал Сергій, Вербицький Михайло, Шулько Петро, Гудзь В., Галі-Оглу Ігор, Грицик Ігор, Жученя Іван, Скумін Сергій, Голєв Олександр, Перепросов Сергій, Федорів Богдан, Корнієнко Сергій, Цись Володимир, Лобас Ігор, Омелянчук Руслан, Нестор Микола, Мельник Олексій, Бобовський Олексій, Харчук Андрій, Шандригось Віктор, Побуринний Андрій, Тріль Олег, Козир Олександр, Петров Євген, Ігнатіш Юрій, Кравчук Ігор, Кобилянський Віталій, Прилипко Валентин, Левадний Віталій, Кривих Павло та інші, які були переможцями і

призерами першостей, чемпіонатів України, всеукраїнських та міжнародних турнірів.

Заслуженими тренерами України стали: Новохатько Володимир, Лосєв Анатолій, Телебан Андрій, Баламутов Олег (всі греко-римська боротьба), Назарчук Віталій (вільна боротьба). Окрім того, Назарчук Віталій, Цимбал Сергій, Собчук Олег та Приймак Володимир обслуговували змагання різного рангу з вільної і греко-римської боротьби в якості **суддів міжнародної категорії**.

Лише за останні роки переможцями та призерами всеукраїнських змагань були, **майстри спорту з вільної боротьби**: Лозинський Іван, Павлюк Сергій, Огородник Тетяна (перша в Тернопільській області МСУ серед жінок з вільної боротьби), Березовський Ярослав, Букай Руслан, Воротнюк Руслан, Кривий Дмитро, Кривий Микола, Воробець Олександр, Онищук Василь, Рибін Валерій, Рибін Володимир; **кандидати в майстри спорту**: Дмитришин Дмитро, Гречук Оксана, Сивик Ростислав, Чайківський Володимир, Стрижак Андрій, Бетлей Микола, Тивонюк Степан, Черноусов Василь, Басистий Богдан, Стецишин Назар, Ничка Юрій, Михайловський Володимир, Михайловський Роман, Андрійчук Сергій, Вовк Каріна, Малищик Богдана, Антонюк Андрій, Пшеничний Ігор, Жирій Святослав, Щур Олег, Гук Олег, Качура Сергій та інші (тренер доц. Шандригось В.І.). З 2005 року збірна команда ТНПУ з вільної боротьби незмінний чемпіон обласних універсіад серед ВНЗ III-IV р.а.

З греко-римської боротьби майстри спорту: Липка Костянтин, Соколовський Ігор, Гуджабідзе Георгій, Гуджабідзе Костянтин, Лучанко Володимир, Вар'ян Сергій, Ізіланов Андрій, Савків Борис; **кандидати в майстри спорту**: Басюк Сергій, Михащук Ігор, Боршош Едуард, Бєвх Богдан, Онисько Ігор, Ковальчук Сергій, Паласюк Алекс, Крицький Роман, Адамішин Віталій, Ротов Владислав та інші є багаторазовими переможцями та призерами чемпіонатів України, всеукраїнських і міжнародних турнірів.

З боротьби дзюдо майстрами спорту стали Штогрин Ігор (підготував понад 20 майстрів спорту з самбо і дзюдо); Сорока Олександра; Рахмани Горан і Владімір; Гузар Людмила та інші.

Поряд із популярними олімпійськими видами спорту на факультеті починають розвиватись сучасні нетрадиційні види спорту – **суміжні види єдиноборств**, для яких спортивні види боротьби стали базовими у подальших спортивних успіхах і здобутках наших студентів та випускників.

Зокрема, випускник факультету фізичного виховання Міхеєв Олександр став призером чемпіонату України з **боротьби сумо**, виконавши норматив майстра спорту. Вовк Каріна до вступу в університет успішно займалась вільною боротьбою і виконала норматив КМСУ, згодом стала чемпіонкою з кікбоксингу WTKA серед дівчат, юніорок і студенток. Проте, найбільших успіхів вона добилася в боксі ставши кількаразовою призеркою і чемпіонкою серед жінок,

виконала норму МСУ [5]. З греко-римської боротьби у панкратіон і греплінг перейшов уже згадуваний Адамішин Віталій.

Однак, значних успіхів наші студенти добилися перейшовши з вільної і греко-римської боротьби в універсальний бій. Неодноразовими чемпіонами і призерами чемпіонатів та кубків України з цього нового військово-прикладного виду спорту ставали: Чайківський Володимир, Адамішин Віталій, Пшеничний Ігор, Щур Олег, Качура Сергій, Дереш Любов, Качура (Малищик) Богдана. Двоє останніх найбільші здобутки привезли у 2021 р. з чемпіонату світу в турецькій Анталії, де вибороли чемпіонські пояси, тим самим виконавши норму МСУМК, а Качура Сергій здобув бронзову нагороду. [7].

Тішили своїми успіхами на всеукраїнській і міжнародній арені окремі наші студенти (Харчук Антон, Петришин Микола та інші) у різних видах єдиноборств, таких, як: кіокушин-карате, боротьба на поясах «Алиш», українська боротьба на поясах, фрі-файт, ММА, різновиди змішаних єдиноборств тощо.

Заняття видами спортивної боротьби популярні серед студентів-спортсменів з інвалідністю. Зараз четверо вихованців **центру з фізичної культури та спорту інвалідів «Інваспорт»** навчаються і удосконалюють свою спортивну майстерність на факультеті фізичного виховання. Серед них:

Блоха Віктор, КМС України з вільної і греко-римської боротьби, член національної збірної команди України серед осіб з вадами слуху, бронзовий призер чемпіонату Європи з вільної боротьби серед юнаків (2020), багаторазовий чемпіон і призер чемпіонатів України з вільної і греко-римської боротьби серед осіб з вадами слуху;

Василик Микола, КМС України з вільної і греко-римської боротьби, член національної збірної команди України серед спортсменів з вадами слуху, срібний призер чемпіонату України, срібний призер Кубка України, чемпіон України серед юніорів;

Воляннюк Софія, новоспечений МС України з дзюдо [6], членкиня національної збірної команди України серед осіб з вадами слуху, багаторазова чемпіонка і призерка чемпіонатів України, 5 м. на чемпіонаті світу з дзюдо серед осіб з вадами слуху;

Костенко Іван, МС України з дзюдо, член національної збірної команди України серед осіб з вадами слуху, срібний призер Дефлімпійських ігор (2017), бронзовий призер чемпіонату Європи, багаторазовий чемпіон і призер чемпіонатів України з дзюдо серед осіб з вадами слуху, кандидат на участь у Дефлімпійських іграх 2022 року.

Щорічно на базі університету регулярно **проводяться всеукраїнські і міжнародні турніри**, різі заходи з вільної та греко-римської боротьби, включені до всеукраїнського спортивного календаря, де студенти беруть участь в якості спортсменів та суддів, що свідчить про продовження борцівських традицій, престиж і популяризацію нашого вишу в Україні і за її межами. Серед таких змагань варто назвати: «Учнівські канікули в ТНПУ», товариська

матчева зустріч і майстер-класи між учнями КДЮСШ № 1 і КУТОР «ТОДЮСШ з ЛВС» з вільної боротьби; майстер-класи відомих випускників факультету фізичного виховання; «Гостини в ТНПУ», показові виступи і майстер-класи студентів з вільної боротьби, боксу і армспорту; відкритий чемпіонат Тернопільської області з грепплінгу; Всеукраїнський турнір з вільної боротьби серед молодших юнаків і дівчат, пам'яті майстрів спорту Михайла Боровкова та Валерія Геращенко; відкритий Всеукраїнський турнір з вільної боротьби серед кадетів та молодших кадетів «Кубок міського голови м. Тернополя»; відкритий Всеукраїнський турнір з вільної боротьби серед чоловіків «Тернове поле»; Всеукраїнський турнір з греко-римської боротьби серед юнаків «Орлятко»; Всеукраїнський турнір з греко-римської боротьби серед юнаків пам'яті майстра спорту Василя Дем'яного тощо.

Група спортивно-педагогічного вдосконалення зі спортивної боротьби тісно **співпрацює** з Асоціацією спортивної боротьби України, Асоціацією вільної боротьби України, Федерацією вільної боротьби Тернопільської області. Налагоджена тісна співпраця в плані консультування, організації змагань, матчевих зустрічей і суддівства змагань та залучення здібних спортсменів до навчання в ТНПУ з такими закладами: КДЮСШ № 1 м. Тернополя, КДЮСШ з греко-римської боротьби, ДЮСШ м. Збаража, м. Борщева, м. Теревовлі, м. Шумська.

Особливо плідною є співпраця з Тернопільською обласною ДЮСШ з літніх видів спорту. Ось уже п'ятий рік поспіль спортивна школа співпрацює з університетом і за цей час, за підтримки ректора університету професора Б.Б. Буяка, юні борці мають змогу займатись у залі боротьби університету, проведено чимало цікавих навчальних та навчально-тренувальних занять з вільної боротьби, низка змагань, товариських матчевих зустрічей та інших позашкільних заходів. Студенти у свою чергу допомагають школі в організації і суддівстві змагань, проведенні виховних заходів, проходять тренерську практику з вихованцями спортивної школи.

Висновки.

1. За останнє десятиріччя зі стін університету вийшло понад два десятки майстрів спорту України з вільної і греко-римської боротьби, котрі працюють тренерами, провідними фахівцями, керівниками у галузі фізичної культури і спорту не лише в області, а й за її межами. З приватного на офіційний рівень виходить співпраця між університетом і місцевими федераціями з боротьби та Асоціацією спортивної боротьби України. На сьогоднішній день співпраця з Асоціацією відбувається не лише в навчально-тренувальному напрямку, але й у науково-методичному.

2. У порівнянні з попереднім роком спостерігається якісне і **кількісне покращення** спортивних результатів, оскільки у 2020 році більшість занять проходили он-лайн (інформація висвітлювалась у соцмережах та на сайті ТНПУ). Кількісний і якісний склад групи покращився завдяки вдало проведеній профорієнтаційній роботі.

спортивні результати регулярно висвітлюються на сайті ТНПУ, сайті управління молоді, спорту та іміджевих проєктів Тернопільської ОДА, сторінках у соцмережах та спортивних федерацій, газеті «Вільне життя» (<http://vilne.org.ua/>).

3. Накопичений досвід спортивної роботи показує, що заняття видами спортивної боротьби дозволяє досягти помітних результатів у підвищенні потенціалу кожного студента, що займається цими видами спорту в університеті: значно поліпшити його статуру, уникнути негативного впливу гіподинамічного синдрому, істотно підвищити рівень фізичної і розумової працездатності. А найголовніше популяризувати як університет в цілому, так і факультет фізичного виховання зокрема в Україні і далеко за її межами, що є потужним профорієнтаційним засобом.

Список літератури.

1. Гурфінкель А.І. Розвиток факультету фізичного виховання ТДПІ за 30 років. Розвиток педагогічної освіти і науки в західних областях України: Тези доповідей наукової науково-практичної конференції. Ч. 2. Тернопіль, 1990. С. 24.
2. Ігнатенко В., Гунтік Г. Спортивні постаті Тернопілля. Тернопіль: Лілея, 2003. 100 с.
3. Кафедра гімнастики і спортивних ігор: Минуле та сучасне / Авторський колектив: за заг. ред. В.І. Шандригося. Тернопіль, 2007. 60 с.
4. Козацькому роду нема переводу. З нагоди 30-річчя спортивної школи олімпійського резерву з греко-римської боротьби. Тернопіль, 1999. 36 с.
5. Про присвоєння спортивного звання «Майстер спорту України». Наказ Міністерства молоді та спорту України від 10.11.2021 р. № 4342 URL: <https://mms.gov.ua/npas/pro-prisvoyennya-sportivnogo-zvannya-majster-sportu-ukrayini-86>
6. Про присвоєння спортивного звання «Майстер спорту України». Наказ Міністерства молоді та спорту України від 22.12.2021 р. № 4910 URL: <https://mms.gov.ua/npas/pro-prisvoyennya-sportivnogo-zvannya-majster-sportu-ukrayini-101>
7. Про присвоєння спортивного звання «Майстер спорту України». Наказ Міністерства молоді та спорту України від 02.02.2022 р. № 408 URL: <https://mms.gov.ua/npas/pro-prisvoyennya-sportivnogo-zvannya-majster-sportu-ukrayini-mizhnarodnogo-klasu-45>
8. Факультет фізичного виховання – 40 років. Свобода. 22 травня 1997.
9. Шандригось В.І., Кічук С.Ф. З історії розвитку кафедри гімнастики і спортивних ігор. Актуальні проблеми розвитку руху «Спорт для всіх»: досвід, досягнення, тенденції: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Тернопіль: ТНПУ, 2007. Т. 2. С. 197-200.